

2. YEN TÜRK YE'N N OLU UMU

Bu Bölümde Neler Örenece iz?

2. YENİ TÜRK YE'NİN OLUŞUMU

2.1.Saltanatın Kaldırılması

2.2.Hilafetin İlgası

2.3.Yeni Anayasa: 1924 Anayasası

2.4. İyâh Sait İsyânı ve Takrîr- Sükûn Kanunu

2.5.Siyasi Partiler

2.5.1.Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi (CHF/P)

2.5.2.Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)

Bölüm Hakkında İlgili Olmayan Sorular

- 1.** Saltanatın kaldırılmasında etken olan olaylar nelerdir?
- 2.** Hilafet makamının kaldırılması esnasında ortaya konan gerekçelerin referans kaynakları nedir?
- 3.** 1924 Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre ne tür değişiklikleri içermekteydi?
- 4.** Takrir-i Sükûn Kanunu'nun amacı ne şekilde izah edilebilir?
- 5.** Cumhuriyet Halk Fırkası ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programları arasında bir farktan söz etmek mümkün müdür?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edilece i veya geli tirilece i
Saltanatın kaldırılması	Tevfik Pa a hükûmetinin saltanatın kaldırılmasında oynadı ı rolü ö remek.	Okuyarak, fikir yürüterek, tartışmalara katılmak
Hilafetin kaldırılması	Hilafetin ilgasında son halife Abdülmecid Efendi'nin ve muhalif cephenin etkisinin ne derece oldu unu bilmek.	Okuyarak, fikir yürüterek, tartışmalara katılmak
1924 Anayasası	1924 Anayasası'nın yürütme ve yasama arasında kurdu u sistemi, vatandaşlık tanımını kavrayabilmek.	Okuyarak, fikir yürüterek, tartışmalara katılmak
Takrir-i Sükûn Kanunu	Takrir-i Sükun Kanunu'nun neden oldu u sonuçları ö renebilmek.	Okuyarak, fikir yürüterek, tartışmalara katılmak
Siyasi partiler	TCF'nin bir muhalefet partisi olarak görülüp görülemeyece ini anlayabilmek.	Okuyarak, fikir yürüterek, tartışmalara katılmak

Anahtar Kavramlar

- Osmanlı saltanatı
- Hilafet-siyaset ili kisi
- Cumhuriyet Halk Fırkası
- Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
- 1924 Anayasası
- eyh Sait isyanı
- Büyük Nutuk
- Din-devlet ili kisi

Giri

Milli Mücadele'nin kazanılması ülke içinde bir dizi siyasi olayların, gelişmelerin önünü açmıştır. Bu gelişmeleri iki başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi saltanatın kaldırılması, hilafetin ilgası ve yeni anayasanın hazırlanması gibi yeni Türk devletinin siyasal yapısını belirleyen anayasal gelişmelerdir. İkincisi ise Cumhuriyet Halk Fırkası ve onun lideri olan Mustafa Kemal Paşa'ya veya onun önderliğinde gelişen anayasal gelişmelere veya gelişmelerin yapısal yönüne muhalefetin ortaya çıkmasıdır. Bu çerçevedeki en önemli gelişme ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulması sayılabilir. Ayrıca bu dönemde doğrudan doğruya yeni devletin hem kuruluşunu hem de siyasal sistemini tehdit eden Şeyh Said isyanı bir muhalefet hareketi olmuştur. Ayrıca bu bahsettiğimiz konular ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.1.Saltanatın Kaldırılması

Büyük Taarruz sonrası Anadolu'daki i galci Yunan güçleri ma lup edilerek 9 Eylül 1922'de zmir kurtarılmı tı. Bu a amadan sonra hem Yunanistan hem de tilaf Devletleri Anadolu Hareketi ile barı masasına oturmak zorunda kalacaktır. Zira Türk ordusu Marmara bölgesindeki tilaf güçlerinin, askeri birliklerinin de üzerine yürümü tür. Bunun üzerine mütareke istenmi ve yapılan görüşmeler sonunda 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi (Ate kes Antlaşması) imzalanmı tı. Ardından 27 Ekim 1922'de Ankara ve stanbul hükûmetleri tilaf Devletleri tarafından 13 Kasım 1922'de ba layacak olan barı görüşmeleri için ayrı ayrı Lozan Barı ı Konferansı'na davet edilmi tir. tilaf Devletlerinin bu daveti, bir yönüyle TBMM hükûmetinin me rulu unu peki tirmi tir. Di er taraftan tilaf Devletleri iki tarafı da davet etmekle hem ülke içindeki siyasi geli melerde hem de barı görüşmelerinde Türk tarafının ikircikli bir yapı sergilemesine neden olmayı arzulamı tı. Yani tilaf Devletleri Lozan barı görüşmelerine Anadolu hükûmeti ile stanbul hükûmeti ayrılı ını, çeki mesini ta ımak ve bu çeki meden istifade etmek istemi tir. Bu davet ve ardından stanbul hükûmetinin tilaf Devletlerinin ça rısı üzerine takındı ı tavır, saltanatın kaldırılmasına neden olacak olaylar dizisini ortaya çıkarmı tir.

Di er taraftan 19 Ekim 1922'de TBMM hükûmetinin temsilcisi olarak stanbul'a gelen Refet Pa a, Padi ah ve sadrazamın temsilcileri, ehri n ileri gelenleri ve halk tarafından kar ılanmı tir. Refet Pa a kendisini kar ılamaya gelenleri stanbul hükûmeti temsilcisi olarak de il bir Türk vatanda ı, hükümdarın temsilcisini ise halife temsilcisi olarak kabul etmi tir. Böylece TBMM hükûmeti adına stanbul'a gelen Refet Pa a, stanbul hükûmeti olarak bir hükûmeti muhatap almadıklarını, tanımadıklarını göstermi ti.

Ancak TBMM hükûmetinin tilaf Devletlerinin davetini kabul etti i gün olan 29 Ekim 1922'de Osmanlı sadrazamı Tefvik Pa a, TBMM'ye bir telgraf gönderdi. Tefvik Pa a bu telgrafında, kazanılan zafer dolayısıyla stanbul ve Ankara arasındaki ikili in, ayrılı ın ortadan kalktı ını ifade etmi ve Lozan'da stanbul hükûmetinin önderli inde Ankara delegelerinin de bulunaca ı bir heyetin olu turulmasını istemi ti. Bu telgraf ve yine Tefvik Pa a tarafından daha önce Mustafa Kemal Pa a'ya gönderilen benzer bir telgrafın ortaya çıkması üzerine TBMM'de milletvekilleri sert tepki göstermi tir. Nitekim mecliste ya anan ate li tartışmalarda milletvekilleri, Anadolu hareketinin dü manla silahlı çetin muharebeler yaptı ı, zorluklar çektii esnada stanbul hükûmetinin deste i görülmedi i gibi muhalefeti ve kar ıtlı ı ile kar ıla ıldı ı üzerinde durmu lardı. Ayrıca Tefvik Pa a ve stanbul hükûmetinin hem tilaf Devletlerinin davetine cevap verme hem de TBMM'den telgrafla böyle bir talepte bulunma hakkı ve yetkisi olmadı ı vurgulanmı tir.

Bu ya anan sert tartışmaların hemen ardından TBMM yönetimi harekete geçmi tir. 30 Ekim 1922'de Sinop Milletvekili Rıza Nur ve di er birçok milletvekilinin önerisiyle TBMM'ye, Osmanlı mparatorlu u'nun yıkılıp yerine TBMM hükûmetinin kuruldu una dair altı maddelik bir teklif sunulmu tur. Ancak bu altı maddelik teklifin

hilafet makamının konumunu net bir şekilde belirlememesi ve saltanat makamını tamamen ortadan kaldırması Meclis'te görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Bu teklif için yapılan görüşme ve oylama sonucunda mecliste yeterli sayıya ulaşılamadığından bir karara varılamamıştır ve saltanat kaldırılmamıştır. Diğer taraftan 31 Ekim 1922'de İstanbul hükûmeti tilaf Devletlerinin davetini kabul ederken, Ankara hükûmeti Tefik Paşa'nın başkanı olduğu bir heyeti görüşmeler için seçmiştir. Bu arada 31 Ekim 1922'de, Müdafaa-ı Hukuk Grubu'nun kendi grup toplantısında saltanatın kaldırılmasına dair karar alınmıştır. Ardından Osmanlı Devleti'nin son bulduğunu ve TBMM hükûmetinin kurulduğunu dair 30 Ekim tarihli teklifin bazı mebuslar tarafından muhtlak bulunan hilafet makamı ilgili kısmı dikkate alınarak yeniden düzenlenmiştir. Bu yeni teklifte hilafet makamının "ilmen ve ahlaken eslah ve ıslah" olan (ilim ve ahlak açısından en yetenekli ve en ıslahçı/olgun) Osmanlı hanedanına mensup bir kişiye bırakılması kuralı benimsenmiştir. 1 Kasım 1922'de meclise getirilen yeni teklif, tekrar bir tartışma ortamı oluşturmasına rağmen, Mustafa Kemal Paşa'nın müdahalesiyle kabul edilmiştir. Saltanatın kaldırılması ile ilgili bu teklif bir kanun maddesi şeklinde de il, meclis kararıyla onaylanmıştır. Bu kararda İstanbul'un tilaf güçleri tarafından işgal edildiği ve son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın faaliyetlerini yapamaz hâle getirildiği tarih olan 16 Mart 1920'den itibaren Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silindiği, yerine TBMM hükûmetinin var olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca TBMM tarafından belirlenmek kaydıyla hilafet makamına oturacak kişi Osmanlı hanedanı üyeleri arasından seçilecekti.

Ankara'da bu gelişmeler olurken Refet Paşa, 29 Ekim 1922'de Sultan Vahdettin ve İstanbul hükûmetinin istifasını istemiştir. 1 Kasım 1922'deki saltanatın kaldırılması kararı İstanbul'daki hükûmetin ve padişahın hukukiliğini tamamen ortadan kaldırmıştır. Tefik Paşa ve hükûmetinin istifasından sonra, 4 Kasım 1922'de İstanbul Emniyet Müdürü, Jandarma Komutanı, şehremini, Belediye Meclisi üyeleri ve Adliye'yi temsil eden bir heyet Refet Paşa'ya Ankara hükûmetinin hizmetinde olduklarını bildirmişlerdir. Daha sonra Refet Paşa İstanbul valisinden sadakat yemini almıştır.

2.2.Hilafetin İlgası

1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Ridaniye Seferi sonrasında Kahire'deki son halife Mütevekkil'den hilafeti devralması ile başlatılan iddia edilen Osmanlı hilafetinin ilk defa önemli bir şekilde kullanılması, dış politik sahada 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile olmuştur. Ancak, hilafetin en çok değer kazandığı, gündeme getirildiği ve kullanıldığı dönem II. Abdülhamit Dönemi'dir. II. Abdülhamit hilafeti hem iç, hem de dış siyasette mahirane bir şekilde kullanmıştır. Osmanlı halifesi kendisini sağlam dünyasında çok güçlü bir şekilde konumlandırırken Müslüman sömürgeleri olan emperyalist devletlere de gücünü kuvvetle hissettirmiştir. Hilafet, II. Mevriyet Dönemi'nde tthatchılar tarafından özellikle dış politikada kullanılmaya çalışılmıştır. Milli Mücadele'de ise, toplumun dini hassasiyetine yapılan vurgular ve hilafet makamı, Ankara hükûmetinin politikalarına mevruk kazandırmak ve halkın mücadeleye katılımına evk vermek için ön plana çıkarılmıştır. Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra 1 Kasım 1922'de Osmanlı hükümdarlarının hilafet ile birlikte yürüttüğü saltanat makamı kaldırılmıştır. Böylece, ayrı bir kurum şeklini alan hilafet makamına, Türkiye

Büyük Millet Meclisi tarafından Osmanlı hanedanından Abdülmecid Efendi seçilmiştir. Aslında Milli Mücadele sırasında saltanat ve hilafet kurumunun akibeti üzerinde farklı tasavvurların olduğu, süregelen anlayış ve konumunun değişiminin işaretleri verilmiştir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun görüşülmesi sırasında saltanat ve hilafetin durumu ile ilgili tartışmaların Mustafa Kemal Paşa tarafından mücadelenin sonrasına ertelenmesi, millet hakimiyetini ön plana çıkararak bir meclisin oluşturulması bu emareler arasında sayılabilir.

Ancak hilafetin kaldırılmasına dair yaşanan süreç, 1923 yılı sonlarında gelişen birtakım siyasi olaylarla başlamıştır. Daha önce de imzamız üzere 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'in ilan edilmesi bir muhalefet cephesi doğurmuştur. Rauf Bey (Orbay), Ali Fuat Paşa (Cebeşoy), Refet Paşa (Bele) ve Kazım Karabekir gibi Milli Mücadele'nin önemli önderlerinin yanı sıra, Tevhid-i Efkâr, Tanin benzeri İstanbul basınının başını çektiği bu muhalefet cephesi, Cumhuriyet'in ilanının ardından yoğun bir eleştiri kampanyasına başlamıştır. Cumhuriyetin ilanı hususunda farklı düşünceler taşıyan Rauf Bey, Ali Fuat Paşa gibi şahısların beyanları bu gazeteler tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Bunun üzerine Anadolu'da Yeni Gün, Hakimiyet-i Milliye gazeteleri İstanbul basınına ve muhalif cepheye karşı yüklenmiştir. Bir süre sonra yaşanan tartışmalar Osmanlı hanedanı ve hilafeti üzerine odaklanmıştır. Böylece hilafet konusu tartışılır hâle gelmiştir. Hatta Halife Abdülmecid Efendi'nin istifa edeceği ve yeni bir halifenin seçileceğine dair basına yansıyan haberler, cumhuriyetin ilanı üzerine yaşanan tartışmaların merkezinin hilafet konusuna kaymasına neden olmuştur.

Bu arada Tanin gazetesinde, Halife Abdülmecid'in istifa etmesi durumunda Osmanlı hanedanı, hilafeti ve Türk milletinin zarar göreceğine dair İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey'in bir mektubu yayınlanmıştır. Diğer taraftan Rauf Bey ve Kazım Karabekir Paşa'nın ayrı ayrı halife Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmesi süreci farklı bir noktaya taşımıştır. Halife Abdülmecid Efendi'nin etrafında bir muhalefet cephesinin toplandığı hissi uyanmıştır. Bu muhalefet cephesi kapsamında endişelenenlerden biri de Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Aslında, bu endişenin bir başka sebebi, saltanatın kaldırılmasından sonra Osmanlı hanedanının uhdesinde kalan hilafet kurumunun tasarlanan yeni sistemdeki yerinin muhtemelen farklı olması idi.

Çünkü siyasette bu gelişmeler olurken, İngiliz kralının özel danışma konseyi üyesi Emir Ali ve İngiliz gizli servis ajanı Aşağı Han tarafından Başvekil Ahmet Paşa'ya gönderilen hilafetle ilgili mektup, Ankara'ya ulaşmadan önce 5 Aralık 1923'de Tanin gazetelerinde yayınlanmıştır. Bu mektup, halifelik konusunu yeni bir boyuta taşımıştır ve tartışmaları ateşlemiştir. Hilafet kurumunun önemini ve korunması gerektiğini vurgulayan, hatta bu kurumun Papalık benzeri bir şekilde algılanmasını isteyen bu mektup, basındaki tartışmaları alevlendirdiği gibi, iç siyaseti de sarsmıştır. TBMM gündemine gelen ve gizli celsede tartışılan bu mektuptan İngilizleri sorumlu tutan mebuslar, oldukça sert tepki göstermişlerdir.

Mektubun basına yansımaları 1 Kasım 1922 kararlarına muhalefet olarak değerlendirilen Ara Vekilleri Heyeti Başkanı Ahmet Paşa, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun

İletilmesi ve Stiklal Mahkemesinin kurulması önerisini getirmi ve bu öneri TBMM’de kabul edilmiştir. Üyeleri TBMM tarafından belirlenen bu Stiklal Mahkemesinin önemli icraatı, İstanbul’daki gazetecilerin yargılanması olmuştur. Ağa Han ve Emir Ali’nin mektubundan dolayı tutuklanan Tanin baba yazarı Hüseyin Cahit, İdam baba yazarı Ahmet Cevdet Bey, Tevhid-i Efkâr baba yazarı Velid Bey baba ta olmak üzere gazeteciler ve birçok kişi yargılanmıştır. Gazeteciler ve İstanbul basını yargılamalar esnasında, özellikle Ankara siyasi çevrelerinden ve basınından edindikleri izlenimler sonucu, ciddi cezalandırmalarla karşılaştıkları endişesi içine düşmüşlerdir. Ancak 2 Ocak 1924’te yapılan son duruşmanın sonrasında gazeteciler beraat etmiştir. Sadece İstanbul Barosu Babakanı Lütfi Fikri Bey suçlu bulunmuştur. Bu yargılamalarla Smet Pa a hükûmeti, basın ve siyasi çevrelerde kendileri aleyhine oluşan muhalefet cephesine karşı tepkilerini göstermek, adeta bir gözdağı vermek istemiştir.

Bu arada 1924 Ocak ayı başında İzmir’e gelen Mustafa Kemal Paşa çeşitli ziyaretler yapmakta ve görüşmelerde bulunmaktaydı. Bu çerçevede 4 ve 6 Ocak’ta İzmir’de, İstanbul gazetelerinin baba yazarlarından oluşan bir heyeti kabul etmiş ve siyasetten ekonomiye, eğitimden tarığa kadar birçok konuyu görüşmüştür. Stiklal Mahkemesi’ndeki yargılamalar nedeniyle Ankara ile ilişkileri iyice bozulan İstanbul basınının gönlünü alma amacı da taşıyan bu görüşmelerde, Mustafa Kemal Paşa, hilafetin manasızlığını ve tehlikeleri üzerinde durmuştur. Halifenin siyasetle uğraşmaması, etrafındaki birtakım kişilerin tahriki ile siyasi konulara girmemesi takdirde makamın tarihi bir hatıra olarak muhafaza edileceğini de ifade etmiştir. Diğer taraftan, Mustafa Kemal Paşa, Cra Vekilleri Heyeti Babakanı Smet Pa a dahil bütün ordu komutanlarını İzmir’e askeri manevralar için çağırması ve komutanlarla görüşmeler yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın gazeteciler ve devlet bürokrasisinin en önemli ahsiyetleriyle görüşmeler yapmasının amacı, kaldırılması düşünülen hilafet hususunda önemli kurumların desteğini almak istemesiydi. Nitekim, Darülfünun’un desteğini almak için Smail Hakkı (Baltacıoğlu), Fuat Köprülü, Hasan Tahsin Aynızade, Dr. Vaset ve Hükrü Beylerden oluşan bir heyeti de İzmir’de kabul etmiştir.

Diğer taraftan Osmanlı hanedanı ve hilafet hususundaki bu gelişmeler sırasında, halife Abdülmecid Efendi’nin yazışmalarında han unvanını kullanması ve hilafete ayrılan ödeneğin yetersizliğinden bahsederek artırılması için hükûmete müracaat etmesi üzerine, Smet Paşa durumu İzmir’de bulunan Mustafa Kemal Paşa’ya iletmiştir. Smet Paşa gönderdiği telgrafta, Halife Abdülmecid Efendi’nin İstanbul’a gelen yetkililerin kendisini ziyaret etmemesinden dolayı üzüntü duyduğunu, hilafet kurumu ile ilgili ödenek yetersizliğinden bahsettiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafta, hilafet ve halifenin ahsi hakkında ortaya çıkan kötü izlenimlerin “Halifenin kendi tarz ve tavru hareketinden” kaynaklandığını belirterek, “mevcut ve mahfuz olan halife ve hilafet makamının, hakikatte ne dinen ve ne de siyaseten hiçbir mana ve hikmeti mevcudiyeti yoktur” şeklinde cevap vermiştir. Yine, cevabi telgrafta, hilafet makamının “tarihi bir hatıra” olmaktan başka bir anlamı olmadığını ifade edilmiştir.

Ardından TBMM'nin 2. devresinin ikinci çalı ma döneminin açılı ı dolayısıyla 1 Mart 1924 günü Cumhuriyet kanı sıfatıyla Mustafa Kemal Pa a'nın yeni dönemde meclisin neler yapması gerekti ine dair mutad konu masında, din ve ordunun siyasetten ayrılması hususu üzerinde durması, hem mecliste hem de gazetelerde büyük yankı yapmı tır. Mustafa Kemal Pa a'nın bu konu masında sarfetti i ifadeler, medreselerin kaldırılarak bütün e itimin Maarif Vekaletine ba lanaca ına; Nizamiye ve eriyeye Mahkemelerinin aralarındaki farkların kaldırılarak bütün mahkemelerin Adliye Vekaleti altında toplanaca ına, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti (Milli Savunma Bakanlı ı) ve er'iyeye Vekaletinin kabineden çıkarılaca ına ve hilafetin la vedilerek, Osmanlı hanedan üyelerinin Türkiye sınırları dı ına gönderilece ine dair i aretler olarak anla ılmı tır.

Mustafa Kemal Pa a'nın 1 Mart'taki konu masından sonra, 2 Mart'ta Halk Fırkası grubunda dört ayrı kanun teklifi üzerinde görü meler yapılmı tır. Bu tekliflerin ba ında Urfa Mebusu eyh Saffet Efendi ve kırk arkada ı tarafından verilen hilafetin ilgası teklifi okunarak gündeme alınmı tır. Fırka grubunda hilafetin ilgası hemen hemen tartı masız kabul görürken, hilafetin kaldırılması durumunda bu kurumun kime verilece i veya durumunun ne olaca ı tartı ma konusu olmu tur. Bazı mebuslar, hilafetin cumhuriyet kanına, TBMM'ye veya Cumhuriyet kanlı ına verilmesini önermi lerdir. Mara Mebusu Mithat Bey ve arkadaş larının hazırladı ı; halifenin hal' edildi i ve hilafetin, "hükûmet ve cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemic oldu undan hilafet makamı mülğadır" ekindeki teklifi büyük ço unlukla kabul görmü tür.

Fırka grubunda görü üldükten sonra, 3 Mart'ta Urfa Mebusu eyh Saffet Efendi ve 53 arkada ı tarafından hilafetin ilgasına ve Osmanlı hanedanına mensup olanların Türkiye Cumhuriyeti sınırları dı ına çıkarılmasına dair 13 maddelik kanun teklifi TBMM'de gündeme alınmı tır. Bu kanun teklifi, görü ülmesi esnasında çok yo un itiraz görmemi , sadece Gümü hane Ba ımsız Milletvekili Zeki (Kadirbeyolu) Bey'in de i imlerin hızlı ve ani yapılmasının sarsıntıya neden olaca ı, böylesi bir inkılapta önceden halkın fikrinin alınması gerekti i ve hilafet kurumu gibi kuvvetli, etkin bir makamın kaldırılmasının dü manları sevindirebilece i ekindeki itirazıyla kar ıla mı tır. Kanun teklifi üzerinde yapılan görü meler esnasında söz alan Adliye Vekili Seyyid Bey, slam tarihinden örnekler vererek hilafetin dinî olmaktan daha çok siyasi, dünyevi bir kurum hâline geldi ini ileri sürmü tür. Dolayısıyla hilafet kurumunun yapmı oldu u bu siyasi görevi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üstlenmi ti. Bu durumda ayrıca hilafete ve halifeye de artık gerek yoktu. Onun kanaatine göre hilafetin kaldırılması Türkiye aleyhinde bir etki de olu turmayacaktı.

Kanun teklifi üzerindeki meclis konu malarının yeterli oldu una dair karar alındıktan sonra, yapılan oylamada meclise sunulan kanun teklifi aynen kabul edilerek kanunla mı tır. Ardından bu kanun çerçevesinde 4 Mart 1924'de son halife Abdülmecit, ailesi ve Osmanlı hanedanına mensup ki iler yurt dı ına çıkarılmı larıdır. Yine, aynı gün Siirt Mebusu Halil Hulki Efendi ve 50 arkada ının er'iyeye ve Evkaf Vekaleti ile Erkan-ı Harbiye Vekaletinin ilgasına dair kanun teklifleri tartı masız kabul edilmi tir.

Diğer taraftan yine 3 Mart 1924’de Siirt mebusu Halil Hulki Efendi ve 50 arkadaşları Er’iyye ve Evkaf Vekaleti ile Erkan-ı Harbiye Vekaletinin ilgasına dair bir kanun teklifi sunmu tur. Çok uzun sürmeyen konu malardan sonra bu kurumlar kabinenin dışına çıkarılmış tur. Er’iyye ve Evkaf Vekaletinin yerine onun görevlerini üstlenmek üzere Diyanet İşleri Bakanlığı kurulmu tur. Bu kurum camilerin, tekkelerin, zaviyelerin, mescitlerin idaresi ve yönetimlerini üstlenmiştir. Vakıfların idaresi Vakıflar Umum Müdürlüğüne devredilmiştir. Böylece laikle meşgul yolunda çok önemli bir adım atılmış tur. Ayrıca ulema ve kurumları kontrol altına alınmıştır. Erkan-ı Harbiye Vekaletinin görevlerini ise Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği üstlenmiştir. Bu kararlar da ordunun siyasetin dışında tutulması amaçlanmıştır.

2.3.Yeni Anayasa: 1924 Anayasası

Mudanya Mütarekesi’nden itibaren kamuoyunu meşgul eden anayasa tartışmaları hazırlık aşamasında birçok eleştiriyeye maruz kaldıktan sonra Kanun-ı Esasi Encümeni tarafından meclis başkanlığına sunulmuş tur. 27 Şubat 1924’te gündeme alınmış tur, 9 Mart 1924 tarihi itibarıyla TBMM genel kurulunda görüşülmeye başlanmıştır. Bu anayasa tasarısı Milli Mücadele sürecini, Türk tarihini ve başlıca ülkelerin tecrübelerini dikkate almış ve temelde daha güçlü bir icra/yürütme organının oluşturulmasını amaçlamıştır. Böylece bu tasarı ile Milli Mücadele esnasında oluşan kuvvetler birliği esasını temel alan anayasal yapı, icra lehine avantajlar kazandırılarak geliştirilmek istenmiştir. Bu yüzden meclisin üstünlüğü ilkesinin zedelendiğini düşünen milletvekilleri tarafından encümenin sunduğu tasarı sert eleştirilere maruz kalmıştır.

Nitekim Kanun-ı Esasi Encümeni, kendi anayasa tasarısında, cumhurbaşkanına seçimi yenileme (meclisi feshetme yetkisi) ve kanunları veto etme hakkı vermiştir. Aslında encümenin tasarısında cumhurbaşkanına başkanlık yetkisi verme, cumhurbaşkanının süresinin meclisin faaliyet süresinden daha fazla olması gibi haklar tanınmıştır. Ancak özellikle, cumhurbaşkanına seçimleri yenileme/meclisi feshetme yetkisi veren 25. Madde’ye karşı milletvekillerince gösterilen direnç ve yapılan itiraz oldukça fazlaydı. Meclisin hâkimiyetini devam ettirme isteği anayasa tartışmalarının odak noktasını oluşturmu tur.

Bu yetkilerin meclisin hâkimiyetini kısıtlayacağını ileri süren itiraz cephesi, getirilmek istenen düzenlemeyi hükümdarlara sunulmayan bir hakkın cumhuriyet rejiminde cumhurbaşkanına verilmesi olarak değerlendirilmiştir. Özellikle seçimi yenileme hakkının meclisin elinden alınamayacağını, bir başkanlık kurum veya kuruma verilemeyeceğinin altı çizilmiştir. Bu itirazın nedeni, meclisin yürütmenin baskısı altında kalması endişesidir. Encümenin teklifine karşı itiraz cephesi kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Birinci grup, encümen tarafından sunulan, yürütmenin gücünün artırılması yönündeki maddelere hiçbir şekilde onay vermiyordu. Bu grup, cumhurbaşkanına verilecek bu yetkiyi TBMM’nin egemenlik hakkının kısıtlanması olarak görmüş ve karşı çıkmıştır. İkinci grup ise cumhurbaşkanına geniş yetkiler verilmesi hâlinde cumhurbaşkanının bu yetkileri tek başına kullanmasının engellenmesini istiyordu. Grubun bu yöndeki en belirgin teklifi, cumhurbaşkanının bazı yetkilerini ikinci bir meclis

ile birlikte kullanması idi. Böylece cumhurbaşkanının sistem içinde verilmek istenen yetkisine, ortak ve kontrol edici bir yapı sunulmuş oluyordu. Bu teklif hem mecliste hem de basında geniş bir şekilde tartışılmı tır. Hatta içinde ikinci meclis önerisi bulunan yeni anayasa tasarıları meclis ve basın gündemine taşınmıştı tır.

Ancak mecliste yaşanan sert tartışmalar esnasında meclis üyelerinin seçimi yenileme hakkının yürütmeye verilmesi, ne de bir ikinci meclisin açılması yönünde fikirleri sürenlerin teklifleri tartışılmı tır. Her iki teklif de doğrudan halk egemenliği noktasında geriye doğru bir adım olarak değerlendirilmiştir. Aksine doğrudan millet egemenliğini, meclisin hâkimiyetini öne çıkaranlar tartışılmı tır.

Bu yüzden Kanun-ı Esasi Meclisi başkanlığıta kendi teklifinde ısrar etmiştir. Bununla birlikte basında ve meclisteki tartışmalar, eleştiriler ve meclisin çoğunluğunun seçimi yenileme hakkının mecliste kalmasında ısrarı üzerine Meclis, 25. Madde üzerinde görüşlere geçilmeden önce tekrar inceleme ve düzenleme yapmak için iadesini istemiştir. Daha sonra 25. Madde ve düzeltme tasarıları için yapılan oylamalarda teklifler reddedilerek, meclis üyelerinin tasarısındaki bu madde kaldırılmıştır.

Meclis tarafından kabul edilen 1924 Anayasası'nın önemli birkaç maddesi aşağıdaki gibidir:

Devletin rejimi, adı, resmi dili, dini, yasama ve yürütme arasında ilâkiye dair hükümler

- a) Madde 1- Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.
- b) Madde 2- Türkiye Devleti'nin dini, din-i İslâm'dır, resmi dili Türkçedir, başkenti Ankara'dır.
- c) Madde 3- Hâkimiyet, bilâkaidü art milletindir.
- d) Madde 4- Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder.
- e) Madde 5- Teşrihî yetkisi (yasama yetkisi) ve icra kuvveti Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.
- f) Madde 6- Meclis teşrihî yetkisini bizzat istimal eder (kullanır).
- g) Madde 7- Meclis, icra yetkisini kendi tarafından müntahap (seçilmiş) reisicumhur ve onun tayin edeceği bir İcra Vekilleri Heyeti tarafından istimal eder.

Seçme ve seçilme hakkına dair hükümler

- h) Madde 10- On sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebusan intihabına iştirak etmek hakkına haizdir.
- i) Madde 11- Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebus intihap edilmek için haklarına haizdir.

Yürütme kuvvetinin kullanımı ile ilgili hükümler (31-52 maddeler)

- j) Madde 31- Türkiye Reiscumhuru, Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur.

k) Madde 35- Reiscumhur, meclis tarafından kabul olunan kanunları on gün zarfında ilan eder.

l) Madde 40- Ba komutanlık Türkiye Büyük Millet Meclisinin ahsiyeti maneviyesinde mündemiç olup reiscumhur tarafından temsil olunur.

m) Madde 44- Ba vekil, reiscumhur canibinden(tarafından) ve meclis azası meyanından(arasından) tayin olunur. Sair vekiller ba vekil tarafından, meclis azası arasından intihap olunarak heyet-i umumiyesi reiscumhurun tasdiki ile meclise arz olunur.

n) Madde 46- cra Vekilleri Heyeti hükûmetin umumi siyasetinden mü tereken mesuldür.

Hak ve özgürlükler ile ilgili hükümler

o) Madde 68- Her Türk hür do ar, hür ya ar. Hürriyet ba kasına muzır olmayacak her türlü tasarrufatta bulunmaktır.

p) Madde 69- Türkler kanun nazarında müsavi ve bilaistisna kanuna riayetle mükelleftirler. Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert imtiyazları mülga ve memnudur.

q) Madde 77- Matbuat, kanun dairesinde serbesttir ve ne redilmeden evvel tefti ve muayeneye tabi de ildir.

r) Madde 83- Hiç kimse kanunen tabi oldu u mahkemeden ba ka bir mahkemeye celp ve sevk olunamaz.

s) Madde 88- Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur(denir).

dari yapı ile ilgili hükümler

t) Madde 90- Vilayetlerle ehir, kasaba ve köyler hükmi ahsiyeti haizdir.

u) Madde 91- Vilayetler umuru tevsii mezuniyet ve tefriki vazaif esası üzerine idare olunur.

Bu anayasa meclisin üstünlü ü ilkesini ve kuvvetler birli i sistemini sürdürmekle birlikte meclisin içinden çıkacak bir heyeti yürütme i levi için görevlendirmi tir. Ayrıca oldukça kısa bir metin olan 1921 Te kilat-ı Esasiye Kanunu'nun içermedi i hususlar anayasaya dâhil edilmi tir. Örne in ki i hak ve özgürlükleri, vatandaşlık tanımı gibi hususlar dâhil edilmi tir.

2.4. eyh Sait syanı ve Takrir- Sükûn Kanunu

eyh Sait ayaklanması, Cumhuriyet'in ilanı ve hilafetin kaldırılmasından sonraki süreçte yeni Türk Devleti'nin kar ıla tı ı ilk ciddi ve tehlikeli isyandır. eyh Sait, 13 ubat 1925'de Ergani'ye ba lı Piran köyünde yanda larıyla birlikte Jandarmaya kar ı gelerek isyanı ba latmı tir. Hem dini hem de etnik vurguların kullanıldı ı isyan hızlı bir ekilde yayılmı ve Elazı isyancılar tarafından ele geçirilmi tir. Musul meselesiyle u ra ıldı ı bir dönemde isyancıların yeni taraftarlar bulması ve isyan alanının geni lemesi üzerine, 25 ubat 1925 tarihinde Ali Fethi Bey hükûmeti Do u Anadolu'daki geni bir bölgede sıkıyönetim ilan etmi tir. Ayrıca aynı gün 15 Nisan 1923 tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda de i ikli e gidilerek, dinin siyasi amaçlar do rultusunda kullanılması yasaklanmı ve vatana ihanet suçu sayılmı tir. Ardından isyan bölgesine yeni askeri birlikler sevk edilmi tir. Ancak isyanın bastırılmasında gecikilmesi üzerine

Ali Fethi Bey hükûmeti aleyhinde bir ortam olmuştur. Ali Fethi Bey hükûmetinin istifası üzerine 3 Mart 1925’de Şerif Paşa, yeni hükûmeti kurma işini üstlenmiştir. Yeni hükûmet 4 Mart 1925’te isyanın bastırılabilmesi için Ankara ve isyan bölgesinde olmak üzere iki stiklal Mahkemesinin kurulmasını sağlamıştır.

Ayrıca Şerif Paşa hükûmeti yine 4 Mart 1925’de, 3 maddelik Takrir-i Sükûn Kanunu’nu meclise sevk etmiş ve bu kanun meclis tarafından kabul edilmiştir. Bu kanunla muhalif söylem, basın kontrol altına alınmak, susturulmak istenmiştir. Nitekim bu kanunun çıkmasının ardından İstanbul’da yayın hayatını sürdüren Tevhid-i Efkâr, stiklal, Son Telgraf, Sebilürre ad, Tanin gibi gazeteler kapatılmıştır. Bu kanun, varlığını 1929 yılına kadar sürdürmüştür.

Bu arada isyancılar Elazığ’dan sonra 7 Mart’ta Diyarbakır’ı da kuşatmışlardır, ancak kolordu kumandanının kararı askeri hareketi sonucu geri çekilmek zorunda kalmışlardır. 26 Mart 1925 tarihi itibarıyla isyancıların yakalanması ve isyanın sona erdirilmesi için harekete geçen askeri birlikler 15 Nisan 1925’de Seyyid Sait ve taraftarlarını yakalamışlardır. Seyyid Sait ve taraftarlarını yargılayan stiklal Mahkemesi birçok isyancıyı idama ve çeşitli cezalara mahkûm etmiştir.

2.5.Siyasi Partiler

2.5.1.Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi (CHF/P)

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu/I.Grup 1923 seçimlerini kazanmış ve II. TBMM Dönemi’nde 9 Eylül 1923 tarihinde **Halk Fırkası** adını almıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulmadan bir hafta önce, 10 Kasım 1924’de başına Cumhuriyet kelimesi eklenerek **Cumhuriyet Halk Fırkası** şeklinde adını değiştirmiştir. 1935 kongresinde ise **Cumhuriyet Halk Partisi** adını almıştır. II. TBMM Dönemi’nde kısa bir süre TCF’nin ve 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkasının rakip siyasi partiler olarak karışına çıkmalarına rağmen CHF, 1946 yılına kadar parlamentoda tek parti olma özelliğini sürdürmüştür. Bu tarih aralığında yeni Türk devletinin yapısının şekillenmesinde, inkılapların hayata geçirilmesinde en etkin siyasi oluşum olmuştur. Augustos 1923’de parti tüzüğü hazırlanması esnasında, Halk Fırkasının inkılapçı bir yapıya sahip olduğu ve yeni devletin çağdaş bir yapıya ulaştırılması esasının benimsediği ilan edilmiştir. Nitekim bu dönemde birçok reform gerçekleştirilmiştir.

CHF, Sivas Kongresi’ni kendisinin ilk kongresi olarak kabul etmiştir. Bu yüzden 1927’deki kongresi II. Büyük Kongre olarak toplanmıştır. Daha sonra 1931, 1935, 1939, 1943 kongreleri ve 1938 olağanüstü kongreleri toplanarak hem partinin hem de ülkenin idaresi ile ilgili önemli kararlar alınmıştır. Parti tüzüğü bir yandan parti disiplini sağlanırken diğer taraftan tek parti iktidarının temel dayanağı olmuştur.

1927 Kongresi’nde Mustafa Kemal Atatürk 15-20 Ekim arasında “Büyük Nutuk”unu okumuştur. Atatürk bu konuşmasını, Milli Mücadele’nin başından itibaren gelinen noktadaki süreci kendi açısından ve tarihin bir muhasebesi şeklinde yapmıştır. Özellikle bu konuşmanın tarihi ve Cumhuriyet Halk Fırkasının kongresinde yapılması önem arz etmektedir. Çünkü öncelikle bu konuşma, Milli Mücadele’nin mihenk taşı Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun mirasını üstlenen ve ilk kongresini Sivas Kongresi olarak

gören Cumhuriyet Halk Fırkası kongresinde gerçekleşen tirilmi tir. Ayrıca bu konu ma saltanatın, hilafetin kaldırıldı ı, muhalefet ve basının susturuldu u, ciddi bir isyan olayının ya andı ı ve çok önemli inkılapların ardı ardına gerçekleşen tirildi i sürecin ardından yapılmı tir. Bu sürecin sonunda Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Atatürk, ya ananları izah etme, açıklama ihtiyacı içindedir. Ancak bu eser bir hatıra ekinde kaleme alınmı ise de, di er hatıralardan karakteristik olarak önemli ölçüde ayrılmaktadır. Zira Milli Mücadele ve sonrasında ya anan olaylar belgeler/vesikalar kullanılarak açıklanmı , verilen bilgiler desteklenmi tir. Öyle ki basılan Nutuk'un önemli bir bölümü vesika/dokümanlardan olu mu tur.

Ayrıca Atatürk'ün **de i mez genel ba kan** olarak belirlendi i bu kongrede cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik, laiklik Cumhuriyet Halk Fırkasının temel ilkeleri olmu tur.

1931 Kongresi'nde parti tüzü ünün dı nda parti programı ilan edilmi , 1927 Kongresi'nde kabul edilen dört ilkenin yanına devletçilik ve inkılapçılık ilkeleri eklenmi tir. Böylece Kemalizm'in prensipleri olan altı ilke/Altı Ok tamamlanmı tir.

Cumhuriyet Halk Fırkası adının Cumhuriyet Halk Partisi olarak de i tirildi i 1935 Kongresi, Mustafa Kemal Atatürk'ün katıldı ı son kongre olmu ve parti tüzü ü Kemalizm anlayı ı çerçevesinde düzenlenmi tir 1937'de, 1924 Anayasası'nın 2. Madde'si "Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır" ekinde de i tirilmi tir. Böylece devletin vasıflarını belirleyen ilkeler anayasaya girmi tir. Parti tüzü ünde yapılan de i ikliklerle parti-devlet birlikteli inin yolu açılmı tir. ç i leri Bakanının parti genel sekreteri, valilerin parti il ba kanı oldu u süreç ba lamı tir. İlgili di er konularda görülece i üzere parti devlet anlayı ı çerçevesinde toplumla do rudan ileti im hâlinde olmak ve cumhuriyeti halka anlatmak bir ihtiyaç olarak görülmü tür.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra CHP'de önemli bir de i im ya anmı tir. 1938'deki ilk Ola anüstü Kongre'de genel ba kan seçilen smet nönü, tüzük de i iklikleriyle de i mez genel ba kan olarak yeni CHP'nin ekillenmesinin yolunu açmı tir. Ayrıca bu kongrede Atatürk'e **Ebedi ef**, smet nönü'ye ise **Milli ef** unvanı verilmi tir. Bu dönemdeki amaç smet nönü'nün hem CHP hem de yeni dönemdeki siyasi sahneye hâkim olmasıydı. İkinci Dünya Sava ı'nın adeta ayak seslerinin duyuldu u o günlerde yönetim geli meleri yetkin bir ekillerde kontrol etmek arzusundaydı.

1939 Kongresi'nde ise CHP tüzü ündeki **Milli eflik** sistemi peki tirilmi tir. Ayrıca tüzü e eklenen yeni maddelerle parti içinde denetim, kontrollü bir muhalefet olu turulmaya çalı ılmı tir. Bu denetimi parti içinde 21 milletvekilinden olu acak **Müstakil Grup** yapacaktı. Yine parti-devlet birlikteli inden vazgeçilerek ç i leri Bakanının parti genel sekreteri, valilerin parti il ba kanı olması uygulaması terk edilmi tir.

2.5.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)

Burada kurulu sebebi, ilkeleri ve amacı bakımından izah edilmeye çalı acak ımız TCF'nin kurulma sebebi hakkında de erlendirmeler farklılık arz etmektedir. Ana sebep olarak cumhuriyetin ilanından sonra iktidarda bulunan smet Pa a'ya kar ı olu an muhalefetin 1924 sonlarında artması gösterilmektedir. Bununla birlikte Halk Fırkası (HF)

içindeki muhalefetin başlangıcını cumhuriyetin ilan edildiği döneme, dolayısıyla Rauf Bey, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların cumhuriyetin ilanına dair; aceleyle getirildiği, mebuslara ve halka yeterince tartışılma imkânı tanınmadığı şeklindeki eleştirilerine kadar getirmek mümkündür. Hatta, TCF'nin kurulmasına sebep olan en önemli nedenin cumhuriyetin ilanının yapıldığı tarzı olduğu söylenebilir. Bu muhalif grup, 1923 seçimleri sonrası başlıyan anayasa düzenlemesi ile ilgili tartışılmalarda ve Aralık 1923'de Emir Ali ve Ali Han'ın, mektup dolayısıyla İstanbul'a Stiklal Mahkemesine gönderilmesi için yapılan oylama vesilesiyle kendisini saygıca da göstermiştir. Fakat, II. TBMM'nin ilk toplantı devresinde bu muhalefet, Halk Fırkası saflarında kalarak, mücadelesini sürdürmüştür.

1924 yazının sonlarına doğru mecliste farklı grupların oluşması ve yeni bir fırkanın doğmasına dair söylentiler basına yansdı. Meclisteki istifaların ardından TCF, 17 Kasım 1924 tarihinde, Kazım Karabekir, Rauf (Orbay) Bey, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Cafer Tayyar, Rüştü Paşalar, Dr. Adnan (Adıvar), Feridun Fikri, Halis Turgut Beyler ve Mersin mebusu Besim, Erzurum mebusu Said, Trabzon mebusu Muhtar Beyler tarafından kurulmuştur. Böylece HF içindeki kaynağın, TCF'nin kurulması ile gün yüzüne çıkması ve resmiyet kazanmıştır.

TCF'nin program ve tüzüğüne bakılırsa, ilk maddelerde CHF'nin programında olduğu gibi laik, cumhuriyetçi, milliyetçi bir parti olduğu görülecektir. Ayrıca siyaseten liberal olduğu ilan eden fırka CHF'ye eleştirileri getirerek, idarede merkezîyetçi, otoriter eleştirilere tavır almıştır. Terakkiperver Fırka, adem-i merkezîyetçi ve yönetimde kuvvetler ayrımı ilkesini savunurken yenileme ve değişimde sert, hızlı ve devrimci değildir. Amaçlı, yani evrimci bir yöntemi benimsemiştir. Ayrıca programında tek dereceli seçim sistemi, partisiz, yani tarafsız cumhurbaşkanlığı ilkeleri savunulmuştur. Fırka programının 6. Madde'sindeki "efkar ve itikadât-ı diniyeye hürmetkârdır (dini fikir ve inançlara saygılıdır)" ifadesiyle dini inançlar karşısındaki tavırlarını belirlemiştir.

Sadece II. TBMM Dönemi'nde varlık gösteren ve yaklaşık altı buçuk ay kadar ömür süren TCF, parlamentoda 1925 bütçe görüşmeleri, avar vergisinin kaldırılması ve Stiklal Mahkemelerinin yetkileri ve alanı hususunda tartışılmalara katılması ve kendi fikirlerini savunmuştur. Seyh Sait isyanı ile birlikte oluşturulan Stiklal Mahkemesi, TCF üyelerinin birçok yetkilisini yargılaması, ceza verme ve fırka üyelerini kapatmıştır. Ardından Takrir-i Sükûn Kanunu'nun 1. Madde'si gereğince 3 Haziran 1925 tarihinde TCF'yi kapatmıştır. Böylece Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili denemesi başıarsızlıkla sonuçlanmıştır.

Uygulamalar

1. Saltanatın kaldırılmasına neden olan geli meleri ö renme.
2. Cumhuriyet'in ilk dönemi ile çok partili siyasi hayat arasında ili ki kurma.
3. 1924 Anayasası ile 1921 Te kilat-ı Esasiye Kanunu'nu kar ıla tırabilme.
4. eyh Sait isyanı ile Takrir-i Sükûn Kanunu arasındaki ili kiyi ö renme.
5. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulu u ile saltanatın kaldırılması ve hilafetin ilgası arasında ba kurabilme.

Uygulama Soruları

1. Saltanatın kaldırılması süreci hangi olay sonrası TBMM'nin gündemine gelmiştir? Araştırınız.
2. Hilafet kurumu hangi tarihten itibaren Osmanlı Devleti'ne geçmiştir? Araştırınız.
3. Hilafetin kaldırılması ile ilgili gerekçelerde laiklik hususu gözetilmiştir mi? Tartınız.
4. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucuları kimlerdir? Araştırınız.
5. 1924 Anayasası Türk vatandaşlığı tanımını nasıl tanımlar? Araştırınız.
6. Seyh Sait isyanı ile dış politik olaylar arasında bir bağlantı var mıdır? Araştırınız.

Bu Bölümde Ne Örendik Özeti

Bu bölümde ele aldığımız konular Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra gelişen ve yeni devletin şekillenmesini sağlayan olaylar zinciridir. Özellikle Mudanya Mütarekesi'nden sonra gelişen tilaf Devletleri-TBMM hükûmeti ilikisi arasında İstanbul hükûmetinin ortak olmaya çalışmasının saltanatın kaldırılmasında oynadığı rol ilk elden irdelenmeye çalışılmıştır. Nitekim Sadrazam Tevfik Paşa'nın telgrafları TBMM'de sert bir tepki ile karşılanmı ve ardından saltanatın kaldırılması yönünde siyasi hava oluşmuştur. Bu siyasi ortam Meclise saltanatın kaldırılması ile ilgili kanun tekliflerinin gelmesini sağlamıştır. Saltanatın kaldırılması Osmanlı hanedanının siyasal hayattan çekilmesi anlamına gelmemiştir. Bu hilafet kurumu çok kısa bir süre sonra hem bizzat kendisi hem de Milli Mücadele'de önderlik yapmı bazı siyasilerin muhalefet odağı olmuştur. Bu oluşumun yeni durumu gören Mustafa Kemal Paşa, önce siyasi, sosyal, bürokrasi ve basın hayatının önde gelenleri ile görüşmü, ardından hilafet kurumunun ilgası yolunda adımlar atmıştır. Bu adımı atarken TBMM'den önemli destek almıştır.

Yeni Türk devletinin ilk dönemlerinde gündemine aldığı diğer önemli bir konu yeni anayasanın hazırlanması olmuştur. Milli Mücadele'nin yürütülmesini sağlayan 1921 TEK kanunu yeni devlet için yetersizdi. Zira hem bütün anayasal hususları içermiyordu hem de 1922'den itibaren saltanatın kaldırılması ile başlayan birçok anayasal de i im ve sistem de i imi dikkate alınmalı idi. Nitekim 1924 Anayasası bu hususları da dikkate alarak düzenlenmiştir. Ancak yeni anayasada cumhurbaşkanına, Anayasa Komisyonu tarafından verilmek istenen üstün yetkiler TBMM milletvekilleri tarafından kabul edilmeyecektir. Böylece TBMM kendi hak ve hukukunun daraltılması yönündeki çabalara engel olacaktır.

1924 Anayasası'nın belli başlı maddeleri aynı zamanda yeni kurulan devletin iç politikadaki uygulama esaslarını da ortaya koyacak nitelikte olduğu için belli başlıklar altında bunlara da i aret edilmiştir.

Bu bölümde i lenen diğer bir konu Seyh Sait isyanıdır. Yeni devletin çok kısa bir süre sonra topraklarının önemli bir bölümünde isyan ile karşılaşması bir yönden iç politikada sarsıntı yaşamasına neden olacaktır. Bu çerçevede Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda de i ikliklere gidilmesi, yeni istiklal Mahkemelerinin kurulması ve basın, yayın hayatını kontrol eden Takrir-i Sükun Kanunu'nun çıkarılması önemli gelişmelerdir. Hatta muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılması süreci ile isyan arasında bir bağ da hi kurulmuştur.

Bu bölümde son olarak hem Cumhuriyet Halk Fırkası hem de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ele alınmıştır. Biri iktidar partisi diğeri bünyesinde Milli Mücadele'nin bazı liderlerini barındıran muhalefet partisidir. Bu iki parti tüzük, program ve faaliyetleri açısından ayrı ayrı ele alınmakla birlikte ayrıca farklı yönleri de ortaya çıkarılmıştır. Bu bölümde partilerin özellikle siyasi ve toplumsal hayata bakı açıları verilmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkasının kuruluşundan tek partili dönemin sonuna kadar

olan süreçteki tüzük ve program de i iklikleri aynı zamanda Cumhuriyet'in ideolojik yapısındaki olu umu da takip edebilme imkânı vermektedir.

Bölüm Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi saltanatın kaldırıldığı tarihtir?
  - a. 29 Ekim 1922
  - b. 30 Ekim 1922
  - c. 1 Kasım 1922
  - d. 30 Ekim 1923
  - e. 1 Kasım 1923
2. Aşağıdaki isimlerden hangisi son Osmanlı sadrazamıdır?
  - a. Sait Paşa
  - b. Tevfik Paşa
  - c. Mustafa Kemal Paşa
  - d. İsmet Paşa
  - e. Rauf Bey
3. Aşağıdakilerden hangisi Cumhuriyet Dönemi'nin ilk muhalefet partisidir?
  - a. Serbest Cumhuriyet Fırkası
  - b. Cumhuriyet Halk Fırkası
  - c. Hürriyet ve İtilaf Fırkası
  - d. İttihat ve Terakki Cemiyeti
  - e. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
4. Hilafet kurumunun en çok değer kazandığı ve kullanıldığı dönem aşağıdakilerden hangisidir?
  - a. II. Abdülhamit Dönemi
  - b. II. Mevritiyet Dönemi
  - c. Cumhuriyet Dönemi
  - d. II. Mahmut Dönemi
  - e. Yavuz Sultan Selim Dönemi
5. Aşağıdaki hangi tarihte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur?
  - a. 17 Kasım 1923
  - b. 3 Haziran 1925
  - c. 3 Haziran 1924
  - d. 17 Kasım 1924
  - e. 17 Kasım 1925

CEVAPLAR

1.C, 2.B, 3.E, 4.A, 5.D